

ПРО СПІРНІСТЬ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДОГОВОРУ, ФАКТУ ЙОГО УКЛАДЕНОСТІ АБО ЧИННОСТІ

УДК 347.441

Постановка проблеми. Договір є багатогранним правовим явищем; виникає чимало питань на межі цивільно-правового регулювання та регулювання нормами права іншої галузевої належності. Лише такий підхід дозволить виявити універсальність договору як правового механізму, що використовується не лише для цивільно-правових відносин, і наповнити ці правовідносини більш глибоким змістом. Договір, як правило, породжує в осіб цивільні права та обов'язки. Тому особи, які їх набули, поводяться як уповноважені суб'єкти. Виявлення тих чи інших вад при укладенні договору може породити негативні наслідки не лише для його сторін, а й для широкого кола осіб і тим самим створювати загрозу суспільним інтересам, зокрема через негативний вплив на цивільний оборот. Проблематика правових наслідків порушень, що мали місце при укладенні договору – чи то визнання їх недійсними, чи розцінення їх як нікчемних, чи як неукладених – доволі глибока, а шляхи вирішення цих проблем залишаються спірними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Щодо вмісту в договір положень про різні, а не лише цивільні права та обов'язки, то практично ці питання оминаються увагою в сучасній правовій літературі. Є лише дотичні розмірковування про комплексні або змішані договори, що вбирають у себе різні цивільні договори. Такі дослідження проводились Д.Ю. Сураєм, Ю.С. Сухою, Р.А.Лідовцем, Н. Никитченко та В. Остринським, Р.М. Гейнц. Навпаки, тематика недійсності правочинів та неукладеності договорів більш затребувана. Їй присвячені праці таких науковців як В.І.Крат, І.О. Дзера, Є.В. Євтушенко та Б.Д. Леонов, І.В. Давидова, В.І. Данішевська, М.Б. Гусак і Ю.Ю. Попов та ін. Натомість дотепер не запропоновано дієвих правових механізмів вирішення

проблеми наслідків порушень, що мали місце при укладенні договору, і захисту прав його сторін та третіх осіб, до яких надійшло майно, що спершу було предметом спірного договору.

Формулювання мети статті. Мета цієї статті полягає у визначенні критеріїв для встановлення правової природи договірних відносин і виявлення підстав вважати договір нечинним або неукладеним.

Виклад основного матеріалу. Дослідження договору як правової категорії зазвичай відбувається в контексті його триєдиної сутності (договір-юридичний факт, договір-правовідношення і договір-документ), а також крізь призму принципу свободи договору. Через це здійснюється характеристика договору взагалі і різних видів договорів зокрема. Крім цього, договір прийнято характеризувати через такі критерії як оплатність-безоплатність, реальність-консенсуальність, одно-дво- чи багатосторонність та ін. Вкрай рідко хто з сучасних цивілістів виходить за межі такої шаблонної характеристики договору і пропонує погляд на нього як міжгалузеву правову конструкцію, як на модус, що здатний вбирати в себе елементи не лише цивільно-правових відносин, а й інших – адміністративно-правових, податкових, бюджетних тощо. Насправді ж договір є багатограним правовим явищем і обмежувати сферу досліджень договору цивілістикою не варто.

В. В. Луць у своїх наукових працях досліджував договори та договірні правовідносини в різних їх проявах. Ще у 90-х роках минулого сторіччя, коли бракувало юридичної літератури, Володимир Васильович видав навчальний посібник «Контракти у підприємницькій діяльності» [1], а в 2016 р. – «Договори в цивільному праві» [2]. В 2020 р. був автором монографії, присвяченої сучасним проблемам договорів «Оновлення договірної регулювання приватноправових відносин в Україні». Володимира Васильовича завжди просили виступити опонентом, якщо дисертант досліджував тему, пов'язану так чи інакше з договірними відносинами. І попри те, що у сфері наукових інтересів професора Луця перебували різні цивілістичні інституції – від строків до корпоративних прав, саме договірна тематика сприймалась тою, визнаним корифеєм в якій вважається Володимир Васильо-

вич. Ним запропоновані класичні аналітичні погляди на договір, договірні відносини, що стали основою для багатьох подальших наукових пошуків.

Вже давно назріла потреба у дослідженні договору, який регулює поряд із цивільними правами та обов'язками права й обов'язки, що мають іншу правову природу, але чинять вплив на права й обов'язки осіб як учасників цивільних правовідносин. Дотепер трапляються випадки, коли суди невірно кваліфікують договір як адміністративний у той час, коли сторони договору є учасниками суто цивільних відносин. Не один десяток років судова практика спіткається з різними варіаціями причин, які сторони намагаються покласти в основу нечинності договору або вважають його неукладеним. Такі обставини також потребують уважного аналізу.

1. Про деякі аспекти спірності правової природи договору

Щодо відмінностей між цивільним та адміністративним договором

Дебати щодо допустимості такого поняття як адміністративний договір тривали кілька років, але перемогла позиція, що цей договір має право на існування. Більше того, укладення такого договору врегульоване в різних нормах публічного права. Втім, як і очікувалося, він вніс чимало складнощів, адже його правова природа сама по собі спірна. Відповідно до пункту 16 частини першої статті 4 Кодексу адміністративного судочинства (КАС) адміністративний договір має доволі специфічні ознаки, що дозволяють його відрізнити від цивільного договору. По-перше, адміністративний договір названий не *домовленістю* сторін (ч.1 ст. 626 ЦК України), тобто правочином, а *актом* (спільним правовим актом). При цьому йдеться не про волю сторін або про їх свободу, а про волеузгодження. Не йдеться й про допустимість різних підстав вчинення таких актів, крім названих у п.16 ч.1 ст. 4 КАС. По-друге, сторонами адміністративного договору виступають суб'єкти владних повноважень або суб'єкт владних повноважень та інша особа. По-третє, правовий акт має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо. Це не відповідає цивілістичному вченню про форму правочину (статті 205-209 ЦК України). По-четверте, адміністративний договір визначає взаєм-

ні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері. По-п'яте, він укладається на підставі закону задля певної мети, вичерпним чином позначеної в п.16 ч.1 ст. 4 КАС: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; ґ) для врегулювання питань надання адміністративних послуг.

Попри те, що критерії віднесення певного «волеузгодження» суб'єкта владних повноважень із іншою особою визначений доволі ясно, на практиці адміністративний договір часто плутають із цивільним договором. Як правило, міркування при цьому доволі примітивні – участь у договорі суб'єкта владних повноважень, який реалізує те чи інше своє право. Такий підхід є принципово помилковим, оскільки суб'єкти владних повноважень (органи держави) можуть виступати учасниками цивільних правовідносин, що і передбачають ч.2 ст. 2, статті 167, 170 ЦК України. Однак причина помилки, скоріш за все, у тому, що органи держави у цивільних правовідносинах є рівними з іншими учасниками цих правовідносин (ст.1, ч.1 ст. 167 ЦК України). Можна стверджувати, що так само поведуться органи держави в адміністративному договорі, оскільки він ґрунтується на волеузгодженні (п.16 ч.1 ст. 4 КАС). І хоча це не синонімічно і не ідентично рівності сторін (хоча б тому, що ознака рівності і ознака вільного волевиявлення позначені у ч.1 ст. 1 ЦК України окремо), але налаштовує на те, що держава не може чинити примус на другу сторону адміністративного договору.

Так, Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) зазначила [4] на помилковість висновків судів про те, що договори про придбання акцій, а також акти приймання-передачі до цих договорів (як невід'ємна частина договору) є адміністративними договорами. При цьому суди мотивували таку природу цих договорів тим, що вони: (а) укладені за участю суб'єктів владних повноважень (угоди з обох сторін підписано уповноваженими особами Фонду гарантування вкладів); (б) на виконання владних функцій;

(в) без вільного волевиявлення позивачів; (г) на виконання вимог нормативно-правових актів.

Слід цілком погодитися з таким підходом ВП ВС, а також із тим, що не може вважатися ознакою адміністративного договору його укладення без вільного волевиявлення сторони. Відповідно до визначення адміністративного договору, наведеного вище, укладення договору без вільного волевиявлення сторони такою ознакою не є. Дійсно, в принципі не може йтися про договір, якщо немає вільного волевиявлення хоча б однієї його сторони.

У цій справі фігурують договори, які ВП ВС визнала цивільно-правовими, спрямованими на передання сторонами одна одній певного майна.

Порівнюючи цивільні та адміністративні договори, автор цієї статті писала [5, с.48-50], зокрема, те, що принципово змінилися способи, а скоріш «фактура» здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування своїх повноважень. І тому є уклін в бік договірних засад, а не адміністративно-владних.

Однак ще одна складність кваліфікації договору як адміністративного чи цивільного полягає у тому, що деякі організації провадять діяльність як державні органи, наділені владними повноваженнями, і як особи, що беруть участь у цивільних правовідносинах так само, як і особи приватного права. Наприклад, Фонд гарантування вкладів, про що неодноразово зазначалося в правових позиціях ВП ВС [6].

Тобто сам факт укладення договору органом державної влади або органом місцевого самоврядування не може слугувати підставою вважати його адміністративним. Відповідно, те, що ці органи мусять укласти ці договори в певних випадках, також не означає, що такі договори є адміністративними.

Податкові застереження в цивільних договорах та цивільно-правові санкції за невиконання стороною свого податкового обов'язку

При укладенні договору поставки товару важливі не лише цивільні права та обов'язки його сторін з належного його виконання (своєчасного відвантаження та отримання товарів, продукції, їх

якості, оплаті тощо), а й податкові обов'язки зі сплати податку на додану вартість (далі – ПДВ). Адже це безпосередньо впливає на майновий стан сторін договору і є наслідком його виконання як в розумінні цивільного зобов'язання, так і податкового. Так, згідно податкового законодавства ПДВ сплачує покупець (цей податок включається в ціну товару, передбачену договором, і становить 20 відсотків його ціни). Натомість перераховує до бюджету суму ПДВ той, хто отримує кошти за договором, тобто постачальник. Сплативши ПДВ при розрахунках з продавцем за договором (тобто сплативши покупну ціну, в яку закладено ПДВ), покупець зменшує свою загальну накопичену суму зобов'язань перед бюджетом на суму сплаченого ПДВ (ставить у податковий кредит). Однак це стає можливим лише тоді, коли постачальник сформує і зареєструє податкову накладну в Єдиному реєстрі податкових накладних на покупця. Тим самим покупець, належно виконавши своє цивільне зобов'язання, стає цілком залежним від постачальника в податковому зобов'язанні.

Щоправда, постачальник може притягуватися до відповідальності за невчасну реєстрацію податкових накладних у вигляді штрафу. Проте цей штраф сплачується на користь бюджету, а покупець жодним чином не поновить свій майновий стан. Задля подолання такої проблеми склалася практика передбачувати в договорі поставки цивільно-правову відповідальність за податкове правопорушення, що призвело до негативних майнових наслідків. Вид відповідальності вказують різний – від штрафу (що сплачується на користь покупця) до зменшення ціни товару за договором на суму майнових втрат покупця від податкового правопорушення. Тим самим складається доволі цікава ситуація, коли з цивільного договірного зобов'язання слідує податкове, за порушення якого договором передбачається цивільно-правова відповідальність.

2. Різні підходи до розцінювання факту укладення договору та його дійсності

Укладення договору зазвичай аналізують через поняття оферти та акцепту (статті 638-646 ЦК України), а також форми. Вся проблематика в такому розрізі становить розуміння укладення

договору та «набрання чинності» ним, наявності договірних відносин до укладення договору, після спливу його строку, розуміння фактичного договору та ін. Кожне з цих питань, в свою чергу, відгалужується на похідні питання захисту прав осіб на тому чи іншому етапі укладення, існування та припинення договору. Це безумовно й очевидно свідчить про широку гаму проблематики, яка не може бути висвітлена в одній статті. Тому зосередимо увагу на певних її аспектах.

Коли йдеться про необхідність письмової форми договору зі всіма її атрибутами, що вимагаються законом (ст. 207 ЦК України), то одним із таких атрибутів є підпис, за наявності якого лише і можна стверджувати про додержання письмової форми договору (ч. 2 ст. 207 ЦК України). Відповідно, логічно постає питання про наслідки недодержання вимоги про підпис сторони договору.

Судова практика доводить наявність великої кількості справ, що стосуються тверджень сторони договору про те, що вона не підписувала договір. Тому з'ясування такої ситуації є важливими.

Можливі два шляхи ходу міркувань з цього приводу. Лейтмотив першого – є підстави розцінювати непідписаний договір як недійсний, а лейтмотив другого – як неукладений.

Взагалі недійсні правочини та неукладені договори дуже схожі хоча б у тому, що обидва вони не породжують тих правових наслідків, на які були спрямовані дії осіб. Проте підстави вважати або визнавати одні договори недійсними, а другі неукладеними, правовий механізм, який для цього пристосований та правові наслідки різняться. Ще давні римляни вживали такі поняття як *nullum* (неукладені); *nullius* (нікчемні); такі, що їх можна визнати або вважати недійсними (*resindere*), позбавити юридичної сили (*distranhere*) або скасувати чи розірвати (*dissolvere*) [7, с. 36-37].

На користь другого підходу можна послатись на ч.2 ст.639 ЦК України, відповідно до якої якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми. І хоча прямо не вказується на зворотне, за правилами формальної логіки напрошується висновок про те, що у відсутність підпису особи на договорі він вважатиметься неукладеним.

На перший погляд дорікань до таких умовиводів начебто немає, але насторожує сприйняття терміну «вважається» щодо укладеності і, відповідно, неукладеності договору. Якщо в позитивному аспекті він явних заперечень не викликає, оскільки додержання сторонами всіх зазначених вимог приводить до встановлення договірних правовідносин між ними, то в негативному аспекті цей термін здатний породити спори. Адже «вважається» насправді є скоріш припущенням, а не твердженням; цей термін також часто застосовується до презумпцій. Втім, будь-яка презумпція може бути спростована, а от однозначності встановлення моменту укладення договору мало б сприяти вживання терміну «є» замість «вважається».

Крім того, якщо слідувати цим міркуванням, то термін «вважатиметься» щодо твердження про неукладеність договору набуває невизначеності в подвійному ступені. Припустити зрозумілість виразу «вважатиметься укладеним» ще можна, бо це лежить в позитивній площині, а от «вважатиметься неукладеним» вже породжує питання про те, як ставитися до такого сприйняття тій стороні, яка вважає договір укладеним, або третім особам. Чи треба їм звертатися до суду для підтвердження такої оцінки обставинам, в яких вони опинилися, бо термін «вважається» все-таки має й очевидне суб'єктивне забарвлення.

Практика пішла цим шляхом, але Верховний Суд її присік, вказавши, що вимога про визнання договору неукладеним не є способом захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання [8]. Водночас, вимога щодо встановлення певних фактів не може бути самостійним предметом розгляду в господарському суді, оскільки до повноважень останнього не належить встановлення фактів, що мають юридичне значення [9].

Це лише означає закриття шлягбауму для такого роду позовів і не відкриває шлях до пізнання механізму дії норми, в якій закладено суперечливість. Між тим Європейський суд з прав людини наголошує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо [10]. Тож відчувається, що для розуміння значення підпису на договорі і наслід-

ків його оспорення не вистачає саме такого тлумачення, але й наукових досліджень, на які воно могло би спиратися.

Тим не менш Верховний Суд продемонстрував інший шлях вирішення цієї проблеми, аніж обрання одного з двох зазначених варіантів (неукладеності договору чи його недійсності як правочину). І це було доволі несподівано. Верховний Суд задля цього обрав інструментом загальні засади (принципи) цивільного права і вказав, що «з урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності». Застосування доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є засобом для недопущення недійсності оспорюваного правочину всупереч принципу добросовісності, а не підставою для визнання його недійсним [11]. Такий підхід допоміг зняти багато питань і направив практику розгляду спорів про недійсність-неукладеність договорів в інше русло.

3. Погляд на розуміння чинності договору

Оскільки договір є правочином (дво- або багатостороннім), то для нього цілком прийнятні багато тих положень, які характеризують правочини (крім тих, що властиві лише одностороннім правочинам). Одним із них є умови чинності правочину (ст. 203 ЦК України). Слідуючи знов-таки правилам формальної логіки, можна стверджувати, що недодержання умов чинності правочину призводить до його нечинності. Проте законодавець таким терміном не оперує, а вживає термін «недійсність» правочину в разі, якщо при його вчиненні не було додержано позначених у ст. 203 ЦК України умов. Чим керувався законодавець, передбачаючи таку різну термінологію, не зовсім ясно, але довгий час це не викликало гострих проблем, хіба що на таку невідповідність вказувалося у коментарях та окремих працях – і не більше того.

Однак останнім часом ситуація дещо змінилася і «чинність договору» стала предметом дискусії всередині суддівського корпусу, щоправда в дещо іншому розрізі, аніж в дихотомії «чинність-недійсність». Дискутувалося допустимість не просто опе-

рування виразом «набрання договором чинності», а й сутнісне значення подібного явища, якщо його прийняти в лоно договір-ного права.

В рішеннях Верховного Суду [12, 13] йшлося про те, що суди не перевірили, чи існували відносини сторін до моменту укладення договору і чи є підстави для стягнення сум. В окремій думці судді КЦС ВС [14] зазначалося, що ЦК не містить такої правової конструкції як «**набрання договором чинності**». Кодекс приділяє значення моменту **укладення** договору, а не набрання ним чинності, а з укладенням договору, в свою чергу, пов'язуються права та обов'язки його сторін. Тож ключового значення в такій площині набуває те, **коли** ж саме в осіб виникають ці права та обов'язки. Не було би проблем вважати, що це відбувається після укладення договору, якби не частина третя статті 631 ЦК України, що містить диспозитивну норму та допускає можливість для сторін передбачити в договорі, що його умови застосовуються до відносин між ними, які виникли **до його укладення**. Між тим в 2022 р. були внесені зміни до ЦК України [15] і ч.2 ст. 631 була викладена в такій редакції, що якраз містить вираз про набрання договором чинності, а саме: «Договір набирає чинності з моменту його укладення, якщо інше не визначено законом або договором».

ВП ВС висувала, що положення договору про отримання стороною договору належних їй платежів до підписання договору свідчить про те, що сторони домовилися вважати сплату коштів, здійснену раніше за відсутності правових підстав, виконанням укладеного договору стороною, яка за цим договором мала сплатити гроші. Таке положення договору ВП ВС вважає звичайною діловою практикою і тим самим допускає включення в договір купівлі-продажу положення про одержання однією стороною від іншої грошових коштів, у тому числі до підписання договору [16].

З такою позицією не погодилися деякі судді ВП ВС, висловивши окрему думку [17] і зазначивши, що вона є вкрай небезпечною і пояснивши те, в чому вони вбачають цю небезпеку. У тому числі, на їх погляд, це не сприятиме протидії легалізації (відми-ванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та підвищить як ризики навмисного цілеспрямованого введення іншої сторони в

оману щодо розрахунку за правочином під приводом, наприклад, уникнення «зайвого» оподаткування фінансової операції, так і отримання належного судового захисту у випадку оспорювання однією зі сторін факту вчинення такого розрахунку.

Тим не менш, зазначена правова позиція ВП ВС збереглася і касаційні суди її додержуються. При цьому цей підхід не залежить від того, реальний чи консенсуальний договір уклали сторони, чи йдеться про підтвердження факту укладення договору або про його зміну. Так, КГС ВС з посиланням на статті 6, 629, 631 ЦК констатує наявність в осіб права врегулювати на власний розсуд свої відносини, зокрема ті, які існували між ними на момент укладення договору, а також виразити волевиявлення на їх зміну. Консенсуальний характер договору купівлі-продажу не обмежує сторін у наведеному праві [18]. Аналогічного висновку дійшов КЦС ВС щодо договору позики, який суд визнав укладеним через укладення додаткової угоди, за якою сторони домовилися збільшити строк виконання договору позики [19]. Так само той факт, що особи підписали договір позики означає, що вони підтвердили факт передачі суми позики від позикодавця позичальнику раніше і це свідчить про необґрунтованість вважати договір позики безгрошовим [20].

У подібному підході на перший погляд не вбачається внутрішніх суперечностей, але при більш прискіпливому аналізі постає питання про те, чи існували все-таки між особами договірні відносини до укладення договору? Те, що сторони вільні укладати чи змінювати договір, питань не викликає, а от чи вільні вони встановлювати факт по суті заднім числом? Напевно, що ні. І саме так сприймається ч.3 ст. 631 ЦК України про допустимість для сторін встановлення того, що умови договору застосовуються до *відносин* між ними, які виникли *до його укладення*. Тобто в цій нормі йдеться про укладення договору, що відбувається за загальним правилом, передбаченим у статтях 638-640 ЦК України, і про відносини, які склалися між особами до цього моменту і які вони визнають такими, що також охоплюються умовами договору, укладеного пізніше. Спорю немає, що сторони вільні це зробити, адже це відносини між ними.

Тим не менш настожує, *по-перше*, те, що норма, яка дозволяє особам так вчиняти, міститься не в статтях 638 або 640 ЦК України, а в статті 631 ЦК під назвою «Строк договору», яка не узгоджується зі статтями 638 та 640 ЦК.

По-друге, якщо відносини для сторін можуть ними визнаватися з будь-якого часу, що передує укладенню договору, то втрачає всякий смисл саме укладення договору як юридичний факт. І це прогнозовано може відбитися не лише на третіх особах, а й на публічних обов'язках сторін договору, зокрема у сфері оподаткування. Такого роду «приховані» відносини для третіх осіб, які насправді могли й не існувати, сприятимуть деструкції правовідносин, вносять безлад у те, коли і між ким вони насправді виникли. А від цього, в свою чергу, залежить те, яким чином може забезпечити своє право інша особа, яка покладалася на реалії – відсутність факту укладення договору з приводу певного майна. Яким чином можна буде захистити її права і наскільки доцільно відкривати шлюз для розбалансування правових зв'язків – всі ці питання очікувано поставатимуть.

По-третьє, «активація» норми ч.3 ст. 631 ЦК у такому її буквальному розумінні, як це здійснено в правових позиціях ВС, призводить до існування фактичних правовідносин, які передують договірним, але сторони їх вважають також договірними. Питанням фактичних договірних відносин в українській цивілістиці не приділяється належної уваги, але вони вимагають свого аналізу.

По-четверте, внаслідок такої схеми відносин ми маємо не тільки поширення дії договору наперед, але й назад, тобто допускається ретро-дія договору до передуючих йому відносин, які також підводяться в ранг договірних. Можна замітити, що це останнім часом набуло популярності і чимало дослідників вирішили висловитися щодо підтримки такої ситуації [21, 22, 23], що правда, небезспірною.

Все наведене вище викликає не лише теоретичні питання, а й проблеми в практичній площині. Зокрема це стосується прав особи, яка до укладення договору отримала певне майно без правової підстави, а через деякий час уклала договір, ставши його стороною і таким чином набувши право власності на це майно або пра-

во користування ним. Особливо загострюється це питання в разі укладення договору з нерухомістю або дарування грошей. В цих та інших випадках проблеми теорії та практики затягуються у вузол. Це може призвести до того, що особа буде вимагати визнання її власником заднім числом, стверджуючи про передання їй речі. При цьому договір може укладатися і нотаріально посвідчуватися значно пізніше. Вже зараз в нотаріальній практиці непоодинокі випадки, коли особи звернулися до нотаріуса за посвідченням договору дарування грошових коштів, а в ньому вказується, що самі кошти (дарунок) були передані один одному за декілька років до його укладення. В такому разі виникає непорозуміння щодо можливості застосування ч.3 ст. 631 ЦК та ч. 1 ст. 722 ЦК України щодо моменту виникнення права власності на дарунок, який ця норма пов'язує з прийняттям такого дарунку.

Отже, в подібних випадках можливе як зловживанням правом, так і унормування фактичних відносин, усунення їх невизначеності. Крім того, очевидним стає підсилення значущості факту (дії) з передання майна, який вже набуває значення юридичного факту, а не лише фактичної дії. А тому це шлях до укріплення позицій про речовий договір, який так вперто відвертає судова практика. Насправді ж речовий договір у певних відносинах має визначальне значення і для твердження про мирне володіння майном, і для набуття прав на майно за давністю володіння, і для ретроактивної дії договору.

Висновки. Аналіз договірних правовідносин свідчить, що між учасниками цивільних правовідносин поряд із цивільними правами та обов'язками виникають й інші права та обов'язки, що регулюються публічним правом. Універсальний характер договору як регулятора відносин дозволяє застосовувати правові механізми, завдяки яким поєднуються цивільно-правові та публічно-правові права та обов'язки сторін цивільного договору.

Адміністративний договір, так само як і цивільний, ґрунтується на волевиявленні його сторін і розмежування цих договорів має провадитися не через відсутність волевиявлення у відносинах з органами державної влади або органами місцевого самоврядування, і навіть не тому, що ці суб'єкти публічного права вступа-

ють до правовідносин, а за іншим критерієм. Ним є форма і зміст: адміністративний договір визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері й укладається задля певної мети, вичерпним чином позначеної в законі у той час як учасники цивільних правовідносин вправі укладати договір для будь-якої мети і будь-якого змісту.

Права та обов'язки осіб виникають з моменту укладення між ними договору, але такі особи можуть домовитись про те, що права та обов'язки між ними виникли раніше. При цьому задля забезпечення прав третіх осіб і публічних інтересів може стати потрібним застосування правової конструкції зловживання правом. Важливим також має бути визначення в таких випадках не лише договірних, а й речових прав на майно, передане до укладення договору.

1. *Контракти у підприємницькій діяльності : Навчальний посібник / Володимир Васильович Луць; В.о. Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника.* – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 560 с.
2. *Договори в цивільному праві України : навч. посіб. / Володимир Васильович Луць, Марина Миколаївна Великанова, Київ. ун-т права НАН України, Нац. акад. правових наук України. НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака.* – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 261 с.
3. *Оновлення договірного регулювання приватноправових відносин в Україні : монографія / Наталія Семенівна Кузнєцова, Володимир Васильович Луць, Андрій Богданович Гриняк, Олексій Олександрович Кот, Мар'яна Дмитрівна Пленюк, Нац. акад. правових наук України. Київ. регіон. центр, Наук.-дослід. ін-т приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; За заг. ред. Андрій Богданович Гриняк, Олексій Олександрович Кот, Мар'яна Дмитрівна Пленюк.* – Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. – 486 с.
4. *Постанова ВП ВС від 15 червня 2020 року Справа № 826/20221/16 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91650197>*
5. *Харьковская цивилистическая школа : о договоре : моногр. / под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. - Харьков: Право, 2017 р.*
6. *Постанова Великої Плати Верховного Суду від 05 червня 2018 року Справа № 598/1470/15-05 червня 2018 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74777489>*

7. Новицкий И. Б. Недействительные сделки // Вопросы советского гражданского права. Сборник статей. М.: Изд-во АН СССР, 1945.
8. Постанова КГС ВС 30 липня 2019 року Справа № 907/804/17 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83413044>
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16 // <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76596894>
10. VOLOVIK v. UKRAINE, № 15123/03, § 45, ЄСПЛ, 06 грудня 2007 року) // <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-126036&filename=CASE%20OF%20VOLOVIK%20v.%20UKRAINE%20-%20%5BUkrainian%20Translation%20%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False>
11. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17 // <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879>
12. Постанова КЦС ВС від 21.11.2018 у справі № 753/12832/15-ц (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78044670>) від 31.10.2018 у справі № 616/415/17 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77870520>)
13. Ухвала КЦС ВС від 05.06.2019 у справі № 322/1178/17 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541036>)
14. Окрема думка судді В. Крата від 31.10.2018 у справі № 616/415/17 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77870520>); Ухвала КЦС ВС від 05.06.2019 у справі № 322/1178/17 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541036>)
15. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#n465>
16. Постанова ВП ВС від 08.09.2020 по справі № 916/667/18 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/92284198>)
17. Окрема думка суддів ВП ВС від 02.11.2020 по справі № 916/667/18 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92602267>)
18. Постанова КГС ВС від 28.05.2019 у справі № 916/1035/18 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82130670>)
19. Постанова КЦС ВС від 01.12.2021 у справі № 754/6016/19 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101913133>)
20. Постанова КЦС ВС від 22.12.2022 у справі № 757/19063/20-ц (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108026186>).

21. *Канзафарова І.С., М.С. Федорко. Інститут переддоговірної відповідальності в світлі рекодифікації цивільного законодавства України // <http://pd.onu.edu.ua/article/view/217598/219239>.*
22. *Цибань А.А. До питання цивільно-правової відповідальності за невиконання суб'єктивного цивільного обов'язку // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 9. С.97-100 // http://www.lsej.org.ua/9_2020/24.pdf.*
23. *Карнаух В.С. До питання про сутність та види переддоговірних правовідносин // [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmka/j/http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_2/12.pdf](http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_2/12.pdf).*

Spasybo-Fateyeva I. On the controversy of the legal nature of the contract, the fact of its conclusion or validity.

The article focuses on some peculiarities of contracts regulating relations on the borderline with public relations, in particular, with the participation of public authorities, which result in payment of taxes and the impact of this on the property status of a party to the contract. For example, a civil contract may stipulate rights and obligations under public law, in particular, with respect to the payment of taxes. There may also be an interconnected relationship when a civil contractual obligation is followed by a tax obligation, for the breach of which the contract provides for civil liability. The author emphasizes the difference between civil and administrative contracts.

The requirements to the form of a civil contract require the signature of its parties. Accordingly, in the absence of a signature in the contract or if the contract is signed by a person other than a party to the contract, it will be unsigned, which raises the question of its invalidity or non-completion. Such consequences may have a negative impact on civil turnover. Therefore, the way to preserve the validity of the contract and to have a negative impact on the violator is to use the approach of inadmissibility of using the invalidity of the transaction contrary to the principle of good faith.

The parties to a contract have the right to recognize the relationship between them from any time prior to the conclusion of the contract. By doing so, they give the agreement retroactive effect. While this provision does not cause problems for the parties to the contract, it may have a negative impact on other persons whose rights and obligations may depend on the rights and obligations of the parties to the contract. It can also be predicted that this will affect not only third parties, but also the public obligations of the parties to the contract, in particular in the area of taxation. Such «hidden» relations for third parties, which may not have actually existed, will contribute to the destruction of legal relations, making it difficult to determine when and between whom they actually arose. Therefore, in such cases, we should proceed from the abuse of law.

Keywords: contract, expression of will, signature, invalidity, relations before the conclusion of the contract

Спасибо-Фатєєва І. Про спірність правової природи договору, факту його укладеності або чинності.

Стаття присвячена деяким особливостям договорів, що регулюють відносини на межі з публічними, зокрема за участю органів державної влади, що слідує із сплати податків та впливу цього на майновий стан особи-сторони договору. Так, цивільний договір може обумовлювати права та обов'язки, визначені публічним правом, зокрема щодо сплати податків. Можливо й існування взаємопов'язаного зв'язку, коли з цивільного договірної зобов'язання слідує податкове, за порушення якого договором передбачається цивільно-правова відповідальність. Зазначено на відмінності цивільних договорів від адміністративних.

Вимоги до форми цивільного договору передбачають наявність підпису його сторін. Відповідно, у відсутність у договорі підпису або в разі, коли договір підписано іншою особою, а не стороною договору, він буде непідписаний, що породжує питання про його недійсність або неукладеність. Такі наслідки можуть негативно відбитися на цивільному обороті. Тому способом збереження сили договору і негативного впливу на порушника є підхід про недопустимість використовувати недійсність правочину всупереч принципу добросовісності.

Сторони договору мають право визнати відносини між собою з будь-якого часу, що передує укладенню договору. Тим самим вони надають договору ретроактивної дії. Якщо для сторін договору таке становище не викликає проблем, то для інших осіб, права та обов'язки яких можуть залежати від прав та обов'язків сторін договору, це може негативно відбитися. Можна також спрогнозувати, що це відіб'ється не лише на третіх особах, а й на публічних обов'язках сторін договору, зокрема у сфері оподаткування. Такого роду «приховані» відносини для третіх осіб, які насправді могли й не існувати, сприятимуть деструкції правовідносин, вносять безлад у те, коли і між ким вони насправді виникли. Тому в подібних випадках слід виходити із зловживання правом.

Ключові слова: договір, волевиявлення, підпис, недійсність, відносини до укладення договору